

ЛІДЕРСТВО ТА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК БАЗОВІ НАВИЧКИ 21-ГО СТОЛІТТЯ У СТРУКТУРІ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕДАГОГА ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

LEADERSHIP AND RESPONSIBILITY AS THE 21-CENTURE BASIC SKILLS IN THE STRUCTURE OF TEACHER PROFESSIONAL COMPETENCE

У статті актуалізовано категорії лідерства та відповідальності як важливих навичок 21-го століття у структурі професійної компетентності педагогів дошкільної освіти. Визначено, що на сучасному етапі означені навички розуміються з позиції гуманістичного та особистісно орієнтованого підходу. Автором зауважено та обґрунтовано, що у документах Європейської комісії неодноразово підкреслюється важливість формування навичок 21-го століття у педагогічних кадрів як таких, які постійно підлягають зміні та трансформації відповідно до вимог сучасного динамічного суспільства. На основі диференційованого аналізу автором виокремлено якості лідерства та відповідальності (уміння володіти собою, керувати своїм емоційним станом, уміння співпрацювати, володіння технікою мовлення тощо) у запропонованих сучасними вітчизняними та європейськими науковцями моделях та структурі професійної компетентності.

Окремий акцент зроблено на розумінні досліджуваних феноменів у контексті сучасного динамічного суспільства. Автором з'ясовано, що сучасному педагогові важливо усвідомити, що ключова різниця між лідерами минулого і теперішнього століття полягає у тому, що лідерство в минулому було лінійним (зверху донизу), лідером ставала людина, яка була здатна підпорядковувати інших та зосереджуватися на лише особистих досягненнях, а зараз спостерігаємо зовсім інше розуміння та практику лідерства, а саме: лідерство втілюється не в окремій людині, а у процесі стосунків між людьми, на перший план виходять такі характеристики, як емоційний інтелект, служіння, співробітництво, що окреслюємо поняттям «soft skills» («навички роботи з людьми» або «соціальні навички»).

Встановлено, що особливостями лідерства та відповідальності сучасного педагога дошкільної освіти є їх інтегрованість у соціальну взаємодію, коли лідерство виступає як служіння задля спільного успіху, а відповідальність – як категорія, що забезпечує об'єктивну саморефлексію лідерства та стала педагогічну спрямованість особистості.

Ключові слова: лідерство, відповідальність, структура професійної компетентності, педагог и дошкільної освіти.

The article actualizes the categories of leadership and responsibility as important skills of the 21st century in the structure of professional competence of preschool teachers. It is determined that at the present stage the definition of skills is understood from the standpoint of humanistic and personality-oriented approach. The author emphasizes and substantiates that the documents of the European Commission repeatedly emphasize the importance of developing the skills of the 21st century in teachers, as those who are constantly subject to change and transformation in accordance with the requirements of a modern dynamic society. On the basis of differentiated analysis author distinguished the qualities of leadership and responsibility (ability to own oneself, manage one's emotional state, ability to cooperate, mastery of speech technique, etc.) in the models and structure of professional competence proposed by modern Ukrainian and European scientists.

Particular emphasis is done on understanding the studied phenomena in the context of modern dynamic society. The author explains, that it is important for the modern educator to realize that the key difference between the leaders of the past and present century. The differences is laid in that pastcentury leadership was linear (top to bottom), a leader was a person who was able to subordinate others and focus only on personal achievements, and now it's completely different. Today's society understanding and practice of leadership is laid in that the leadership is individual, but in the process of human relations, such characteristics as emotional intelligence, service, cooperation come to the fore, which we describe as "soft skills" ("people skills" or "social skills"). It is established that the features of leadership and responsibility of modern teachers are their integration into social interaction, in which leadership acts as a service to mutual success, and responsibility as a category that provides objective self-reflection of leadership and sustainable pedagogical orientation of the individual.

Key words: leadership, responsibility, structure of professional competence, teacher and preschool education.

УДК 378.12:327(4)

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/41/2.12>

Мельник Н.І.,

докт. пед. наук, доцент,

доцент кафедри іноземної філології

Національного авіаційного університету

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Тенденції розвитку сучасного українського громадянського суспільства, які проявляються розширенням соціальної комунікації, розвитком як соціальної, так і економічної конкретності, в умовах інтеграції держави у європейське та міжнародне співтовариство вимагають від освітньої галузі перегляду підходів та стандартів у професійній педагогічній підготовці. Траєкторія змін вбачається насамперед у трансформації вітчизняної

системи педагогічної підготовки, її наближенні до європейських стандартів вищої освіти, і в цьому контексті увага провідних вчених, дослідників та управлінців акцентується на формуванні не лише ключових професійних компетентностей педагогів, але й навичок 21-го століття. Окремі аспекти розв'язання проблеми переорієнтації педагогічної освіти та основні стратегічні віхи визначені у Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року [13], Державній національній

програмі «Освіта» («Україна. XXI століття») [4] та Концепції громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності [6].

У документах Європейської комісії неодноразово підкреслюється важливість формування навичок 21-го століття у педагогічних кадрів як таких, які постійно підлягають зміні та трансформації відповідно до вимог сучасного динамічного суспільства. Так, у Комюніке Європейської комісії «Переосмислення освіти: інвестиції в навички для кращих соціально-економічних результатів» від 2012 року [14] зазначено, що сформованість базових навичок вчителя є запорукою якісної їх передачі його вихованцям, з урахуванням цього перед будь-якою європейською країною постає необхідність якісного забезпечення формування навичок 21-го століття у майбутніх кадрів усіх ланок освіти. У звітному документі Організації економічного співробітництва та розвитку «Education at a Glance» зазначено, що безперервна педагогічна освіта, виступаючи засобом як професійного вдосконалення, так і підвищення якості послуг в освітній сфері має базуватися на особистісній мотивації та прагненні педагога до розвитку [16, с. 68]. У документі наголошується, що механізмом, який активізує це прагнення, є сформованість таких якостей у педагога, як професійна відповідальність та лідерство. Отже, серед пріоритетних і важливих навичок 21-го століття особливо виокремлюємо лідерство та відповідальність як навички, які потребують окремого акценту та потрактування їх у контексті педагогічної освіти.

Аналіз останніх джерел та публікацій. Важливість вивчення питання лідерства та розвитку лідерського потенціалу у сучасних педагогічних кадрів нині є очевидною, оскільки сформованість навичок дозволяє ефективно здійснювати управління в освіті, розподіляти лідерські функції серед членів педагогічного колективу рівною мірою та створює умови для «здорової конкуренції». За визначенням, запропонованим А. Кузьмінським та В. Омелянко, в педагогічному аспекті *лідер* (від англ. *leader* – той, який веде, керує) – це член колективу, який у важливих ситуаціях здатний помітно впливати на поведінку членів колективу, виявляти ініціативу в діях, брати на себе відповідальність за діяльність колективу [7, с. 305]. Тож з огляду на це важливо зазначити, що лідерство як якість сучасного педагога не можливе без урахування та формування відповідальності. Ця теза аргументується і в документі Європейської комісії щодо навичок 21-го століття, в якому вказані якості об'єднано в один блок «Життєві та кар'єрні навички» [10, с. 11]. Зазначимо, що різні аспекти питання лідерства у контексті проблеми педагогічного професіоналізму було розкрито в наукових роботах А. Бойко, В. Євдокимова, І. Зязюна, Л. Кондрашової, В. Лозової, О. Мороза,

В. Пасинок, І. Прокопенка, Г. Троцко, Ю. Турчанінової та ін. У запропонованих Ю. Алфьоровою, Ю. Кожуховою, Є. Косовським, Л. Подимовою професіограмах вчителя лідерство виступало як один із вагомих компонентів професійної майстерності педагога. Лідерство розглядалось у контексті аналізу професійної спрямованості та формування педагогічного мислення у працях В. Буряка, М. Кашапова, Л. Кондрашової та ін.

Дослідження філософів Н. Головка, Р. Косолопової, В. Кременя, Є. Мануйлової та психологів О. Кононко, О. Лазорко, Г. Ложкіної, М. Савчина, Н. Скорбіліної, Л. Татомир, Д. Фельдштейна присвячені аналізу та вияву феномена відповідальності особистості. Питанням соціальної відповідальності майбутніх педагогів присвячені праці К. Абульханова-Славської, Г. Балла, О. Бондаревської, І. Беха, Г. Васяновича, М. Савчина, М. Сметанського та ін. У контексті нашого дослідження на увагу заслуговують наукові праці Н. Стаднік, присвячені ефективним формам формування відповідальності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти в умовах вищої педагогічної освіти [12]. Здійснений аналіз засвідчує актуальність окресленої теми та необхідність визначення значення таких навичок 21-го століття, як лідерство та відповідальність, у майбутніх педагогів. Водночас дискусійним залишається питання коректного розуміння названих категорій та їх конкретизації у контексті автентичного європейському досвіду, застосування вітчизняними практиками дошкільної освіти, розуміння функції лідерства та відповідальності у структурі професійної компетентності педагогів, що становить *мету* даної *статті*.

Виклад основного матеріалу. У процесі дослідження проблеми лідерства у структурі професійної компетентності особливо важливим є дослідження контенту професійної компетентності дошкільних педагогів із використанням зробленого загальнонаукового аналізу означеного феномена. Цілком поділяємо думку Н.М. Болюбаш про те, що у сучасній педагогічній літературі існує багато різних авторських позицій із приводу структури професійної компетентності педагога. Але насамперед процес підготовки сучасного фахівця має визначатися стратегічними напрямками розвитку світової освіти. Після підписання Болонської декларації з'явилися нові інструменти й ініціативи, що сприяють реалізації цілей формування загального європейського простору вищої освіти. Функціонують ефективні програми та проекти для вироблення загального розуміння змісту кваліфікацій у термінах компетенцій та формування переліку ключових освітніх компетенцій [3]. Професійна компетентність фахівця складається з декількох основних видів, що визначаються комплексом ключових компетенцій, кількість та характер яких визначається завданнями, що має вирішувати фахівець у своїй професійній

діяльності, та які дозволяють бути успішними на конкретній посаді [3, с. 91].

Щодо державних документів, у яких йдеться про структуру професійної компетентності педагога, то насамперед необхідно звернутися до наказу Міністерства освіти і науки України «Про затвердження кваліфікаційних характеристик професій (посад) педагогічних та науково-педагогічних працівників навчальних закладів». Відповідно до документу складниками компетентності педагогічних і науково-педагогічних працівників є професійна, інформаційна, комунікативна та правова компетентності. Згідно з документом лідерство реалізується у професійному та комунікаційному складниках [11]. У тому ж положенні вказано, що у кваліфікаційній характеристиці посади педагогічного, науково-педагогічного працівника відображені його компетентності. Під компетентністю розуміється якість дій працівника, що забезпечують адекватне та ефективне вирішення професійно важливих предметних завдань, що мають проблемний характер, а також готовність нести відповідальність за свої дії [11].

У структурі професійної компетентності педагога І.Д. Бех визначає такі компоненти: мотиваційно-ціннісний, змістовний, діяльнісний, особистісний і дослідницько-рефлексивний. Відповідно до досліджень вченого лідерство та відповідальність знаходяться у площині мотиваційно-ціннісного, особистісного та діяльнісного компонентів. За твердженням науковця, формування означених якостей неможливе без ціннісних орієнтацій [1]. Лідерство закладено у педагогічній спрямованості особистості, як стверджує академік І. Зязюн, який, аналізуючи структуру педагогічної майстерності, визначив такі її складники, як: професійні знання; педагогічна спрямованість особистості вчителя на систему цінностей, набутих у процесі життєдіяльності людини; здібності до педагогічної діяльності (комунікативні, перцептивні, динамічні, емоційні, креативні, оптимістичне прогнозування); педагогічна техніка, необхідна для виконання професійних функцій, а саме: уміння володіти собою, керувати своїм емоційним станом, уміння співпрацювати, володіння технікою мовлення тощо [4].

Щодо аналізу особливостей структури професійної компетентності європейськими науковцями на увагу заслуговує дослідження К. Далі (С. Dalli), яким виокремлено три ключових аспекти розуміння поняття «педагогічний професіоналізм», структурними компонентами якого є компетентності: (1) визначений, сформований педагогічний стиль (педагогічна стратегія, педагогіка турботи або догляду, мудрої педагогічної дії); (2) професійні знання та практика, яка передбачає кваліфікацію та професійний розвиток, знання змісту навчання та рефлексію досвіду; (3) співробітництво, що передбачає управлінські навички,

співпрацю з батьками та роботу у центрах педагогізації суспільства [14].

Група англійських вчених розробила структуру «виміру» професійних компетентностей. Так, у результаті систематичного вивчення особливостей впровадження компетентнісного підходу та розуміння феномена компетентності в освітньому просторі Великої Британії Соня Шерідан (Sonja Sheridan), Піа Вільямс (Pia Williams), Анет Сандберг (Anette Sandberg), Тьюла Вураєн (Tuula Vuorinen) виокремили: 1) вимір компетентності «знаю що» – вимір компетентності у формі знання аспектів та мотивів, які забезпечують педагогів умінням інтерпретувати, описувати та здійснювати рефлексію тощо; 2) вимір компетентності «знаю як», до структури якої належать лідерські компетенції, організаторські компетенції, компетенція «одночасної дії», що передбачає формування навичок, вміння здійснювати та виконувати, – це своєрідна ніша компетенцій, які проявляються в процесі безпосередньої професійної діяльності, практики і теоретичних знань, які якісно переросли у розуміння ефективних способів досягнення освітніх цілей курикулуму, розв'язання різноманітних життєвих ситуацій та проблем, з якими педагог стикається у повсякденному житті; 3) вимір «трансактивних компетентностей» – вимір компетентності, у якій поєднані комунікативна, соціальна та дидактична компетенції, а також відповідальність як якість [8, с. 220].

Підсумовуючи, зазначимо, що сучасному педагогові дошкільної освіти важливо усвідомити, що різниця між лідерами ХХ і ХХІ сторіччя досить суттєва. У минулому столітті лідером була людина сили, яка зосереджувала усю владу на собі. Лідерство було лінійним – зверху донизу. Лідером ставав такий собі автократ, здатний підпорядковувати людей та зосереджений на особистих досягненнях. Саме через це перша теорія лідерства була «great man theory» («теорія великої людини»), коли досліджувалися особисті риси характеру та поведінки людини, які відокремлювали його від інших і робили лідером [7]. Протягом ХХ сторіччя ситуація потроху змінювалася. Портрет лідера змінювався кожну декаду. Зараз спостерігаємо зовсім інше розуміння та практику лідерства, а саме: лідерство втілюється не в окремій людині, а у процесі стосунків між людьми. Саме через це на перший план виходять такі характеристики, як емоційний інтелект, служіння, співробітництво, – все те, що можна окреслити поняттям «soft skills» («навички роботи з людьми», або «соціальні навички»).

Висновки. Отже, особливості лідерства та відповідальності як базових навичок 21-го століття для сучасного педагога дошкільної освіти лежать у площині особистісно орієнтованого та гуманістичного підходів, коли лідерство розуміється як якість, спрямована на суспільну користь,

а відповідальність пов'язана насамперед із розумінням функціонального аспекту педагогічної професії.

Здійснений аналіз, на жаль, не забезпечує цілісне уявлення про особливості формування лідерства та відповідальності як навичок 21-го століття для повноцінної реалізації стратегії забезпечення якості вищої педагогічної освіти відповідно до європейських стандартів. Фундаментального аналізу та вивчення потребує процесуальна сторона представленої в даній статті проблеми, а саме розробка змісту, форм та методів формування лідерства та відповідальності в умовах формальної, неформальної та альтернативної моделі здобуття педагогічної освіти в Україні, що становить перспективу подальших розвідок актуалізованої проблеми.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Компетентнісний підхід у сучасній освіті. *Вища освіта України: теорет. та наук.-метод. часопис*. 2009. № 3. Тематичний. випуск «Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології». С. 21–24.
2. Болюбаш Н.М. Теоретичні засади формування професійної компетентності майбутніх економістів. *Наукові праці* : науково-методичний журнал. Вип. 99. Т. 112. Педагогіка. Миколаїв : ЧДУ ім. П. Могили, 2009. С. 88-95.
3. Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»). *Освіта*. 1993. № 44-45-46. С. 2.
4. Зязюн І.А. Філософія педагогічної якості в системі неперервної освіти. URL : eprints.zu.edu.ua/853/1/05ziasno.pdf (дата звернення: 10.10.2021).
5. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності. *Шлях освіти*. 2001.
6. Кузьмінський А. І. Педагогіка у запитаннях і відповідях : навчальний посібник. Київ : Знання, 2006. 311 с.
7. Лідерство XXI століття: від «теорії великої людини» до процесу стосунків між людьми. URL : <https://r500.ua/liderstvo-xxi-stolittya-vid-teoriyi-velikoyi-lyudini-do-protsesu-stosunkiv-mizh-lyudmi/> (дата звернення: 10.10.2021).
8. Мельник Н. І. Професійна підготовка дошкільних педагогів у країнах Західної Європи: теорія і практика : монографія. Умань : ФОР ЖОВТИЙ О. О., 2016. 392 с.
9. Овчарук О. В. Розвиток компетентнісного підходу: стратегічні орієнтири міжнародної спільноти. *Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / під заг. ред. О. В. Овчарук*. Київ : «К.І.С.», 2004. 112 с.
10. Про затвердження кваліфікаційних характеристик професій (посад) педагогічних та науково-педагогічних працівників навчальних закладів : наказ МОН України від 01.06.2023 року № 665. *Освітній портал Освіта.ua*. URL : <http://osvita.ua/legislation/other/37302/> (дата звернення: 10.10.2021).
11. Стаднік Н. Формування відповідальності майбутніх педагогів дошкільної освіти у позааудиторній діяльності. *Young Scientist*. 3.2 (43.2) March, 2017. С. 45-48.
12. Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року : Указ Президента України від 25.06.2013 року № 344/2013. *Гірська школа Українських Карпат*. 2013. № 8-9. С. 11. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/gasuk_2013_8-9_6 (дата звернення: 10.10.2021).
13. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and social Committee and Committee of the Regions: Rethinking Education: Investing in skills for better socio-economic outcomes. URL : http://eur-lex.europa.eu/legal_content/EN/TXT/?uri=celex:52012DC0669 (дата звернення: 10.10.2021).
14. Dalli C. Pedagogy, knowledge and collaboration: Towards a ground-up perspective on professionalism. *European early childhood education research journal*. 16. № 2. P. 175-185.
15. OECD (2012), Education at a Glance 2012: Highlights, OECD Publishing. URL : http://dx.doi.org/10.1787/eag_highlights-2012-en (дата звернення: 10.10.2021).